

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного
університету «Одеська юридична академія»
за адресою: 65009,
м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента Національної академії правових наук України**

Погрібного Сергія Олексійовича

на дисертацію Уразовської Ольги Сергіївни

на тему «Спадкування права на земельну ділянку

за законодавством України»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;

сімейне право; міжнародне приватне право

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Тема представленої дисертації присвячена спадкуванню права на земельну ділянку за законодавством України. Спадкування суб'єктивних прав, у тому числі прав на земельну ділянку, є однією з можливостей реалізації та захисту прав та інтересів осіб, які передбачені Конституцією України; національним законодавством та міжнародними актами. Так, Конституція України (ст. 13) встановлює, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Основний Закон України також закріплює рівність перед законом усіх суб'єктів права

власності і гарантує кожному з них захист його прав і свобод. Наведені конституційні приписи мають визначальне значення і для суб'єктів земельних правовідносин, в тому числі при правонаступництві прав суб'єктів таких відносин.

Актуальність теми дослідження також обумовлена й тим, що спадкування права на земельну ділянку потребує найвищого рівня захисту, оскільки стосується майнових прав, які переходять до спадкоємців, а також виконання ними обов'язку в межах, визначених законом чи заповітом. У зв'язку з цим існує нагальна потреба в науково-практичному аналізі спадкування права на земельну ділянку за законодавством України та розробці досконалих механізмів реалізації цих прав на практиці.

В дисертації окреслено та досліджено низку проблем, які виникають під час спадкування прав на земельну ділянку за законодавством України, зокрема, пов'язаних з дією на території України мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення, пов'язаних з суб'єктами спадкування права на земельну ділянку за законодавством України.

Дисертацію виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011–2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності і права» на 2011–2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія

інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз дисертації О. С. Уразовської свідчить про те, що автору вдалося досягнути мети дослідження, а представлені наукові результати, висновки та рекомендації є обґрунтованими та достовірними. Використання багатьох методів на різних етапах дослідження дало змогу дисертанту розкрити поставлені у роботі завдання та визначити цінність дослідження в теоретичному і практичному аспектах.

Дослідження відзначається послідовністю, взаємозумовленістю концепції і результатів, цікавим змістовним матеріалом, аргументованістю. Характерною ознакою дисертаційної роботи є аналіз судової практики, зокрема рішень Верховного Суду, нотаріальної практики, тощо.

Вартим уваги є підхід дисертанта до об'єкта дослідження – цивільних правовідносин, що виникають при спадкуванні права на земельну ділянку за законодавством України, а також предмета дослідження – спадкування права на земельну ділянку за законодавством України.

Запропонована структура дисертації є досить обґрунтованою і логічно побудованою. Дисертація складається із вступу, нерозривно пов'язаних між собою трьох розділів, поділених на 8 підрозділів, кожен з яких присвячений окремим питанням спадкування права на земельну ділянку за законодавством України. Наприкінці роботи наведені загальні висновки, подано список використаних джерел.

Структура дисертації є вдалою та створює передумови для розкриття її змісту, мета дослідження повною мірою досягнута. В цілому обсяг роботи становить 195 сторінок, з яких основний зміст – 171 сторінка.

Структура дисертації повністю відповідає завданням дослідження, дає змогу послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, поставлені дисертантом під час написання роботи.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначаються зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлюються наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації автора, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Методологічні засади дослідження та генеза спадкування права на земельну ділянку за законодавством України» присвячений огляду літератури з проблематики дослідження, визначенню обраних напрямків дослідження спадкування права на земельну ділянку за законодавством України. Охарактеризована генеза спадкування права на земельну ділянку в Україні, що дало можливість глибше зрозуміти специфіку правового регулювання відносин зі спадкування права на земельну ділянку, встановити систему спадкових правовідносин, з'ясувати закономірності розвитку національного права України у сфері спадкування права на земельну ділянку.

З'ясовано, що основні поняття спадкування, в тому числі й спадкування права на землю, з'явилися ще в римському праві, пізніше вони були відтворені цивільним правом різних країн і дотепер містяться в основі спадкового права більшості сучасних правових систем. Отже, спадкування права на земельну ділянку в Україні має базуватися як на загальних засадах цивільного законодавства, так і на окремих принципах спадкового права, сформованого ще в римському праві.

Другий розділ «Спадкування права на земельну ділянку як правова категорія за законодавством України» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню правового регулювання спадкування права на

земельну ділянку в Україні, визначенню спадкування права на земельну ділянку в Україні як інституту цивільного права та одного із способів набуття права власності та інших речових прав на земельну ділянку за законодавством України.

Третій розділ «Реалізація спадкування права на земельну ділянку за законодавством України» складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто об'єкт та суб'єкт спадкування права на земельну ділянку за законодавством України, порядок виникнення і оформлення права на земельну ділянку, набуту внаслідок спадкування, встановлено основні проблеми, які виникають при спадкуванні права на земельну ділянку за законодавством України та запропоновано шляхи їх вирішення.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства в цій сфері з метою вироблення єдиних підходів до вирішення проблемних питань, що виникають у нотаріальній та судовій практиці.

Автор не лише звертається до комплексу матеріальних та процесуальних норм, які регулюють спадкування права на земельну ділянку за законодавством України, а й розглядає їх у динаміці. Крім того, вона також приділяє увагу колізійним нормам цивільного та земельного законодавства України, які регулюють спадкування права на земельну ділянку, що свідчить про комплексність та всебічність дослідження.

Опрацювання значної кількості наукових вітчизняних та зарубіжних джерел за темою роботи, законодавства України, іноземного законодавства, судової та нотаріальної практик, дало змогу автору обґрунтувати наведені у дисертації наукові результати та пропозиції. Загальна кількість джерел, опрацьованих дисертантом містить 175 найменувань, що є достатнім для досягнення поставлених завдань дослідження.

Основні висновки та результати дослідження оприлюднені на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу: «Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Запоріжжя, 25–26 квітня 2014 р.); «Пріоритети розвитку наук у XXI столітті» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.); «Система забезпечення договірних зобов'язань в праві та законі» (м. Одеса, 14 листопада 2014 р.); «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 14–15 листопада 2014 р.); «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків, 21–22 листопада 2014 р.); «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (м. Київ, 8 червня 2018 р.); «Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права» (м. Київ, 9–10 червня 2017 р.); «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 27–28 липня 2018 р.) та ін.

3. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

Ознайомлення з дослідженням дає підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які виносяться на захист, мають ступінь наукової новизни, їх підґрунтям є достатні методологічна, теоретична, інформаційна та джерельна бази. Дисертаційне дослідження відзначається науковою новизною, оскільки в сучасній правовій доктрині комплексні наукові дослідження спадкування права на земельну ділянку за законодавством України не проводились.

На схвалення заслуговує аспект новизни (стор. 28 дисертації), яким запропоновано періодизацію розвитку інституту спадкування права на земельну ділянку в Україні, зокрема шляхом виокремлення таких етапів: I етап – спадкування права на земельну ділянку в добу Київської Русі (IX–XIII ст. ст.); II етап – спадкування права на земельну ділянку в Литовсько-

Польську добу, часи Речі Посполитої (XIV–XVII ст. ст.); III етап – спадкування права на земельну ділянку в добу Запорізької Січі, Гетьманщини (кінець XV–початок XVIII ст.); IV етап – спадкування права на земельну ділянку в українських землях у складі Австро-Угорської та Російської імперії (XVIII–XIX ст. ст.); V етап – спадкування права на земельну ділянку в Україні за часів СРСР (1922–1991 рр.); VI етап – спадкування права на земельну ділянку в роки становлення незалежності України, до прийняття ЦК України та ЗК України (з 1991 року до 2003 року); VII етап – з 2003 року до теперішнього часу.

Вперше сформульовано авторське визначення поняття спадкування права на земельну ділянку за законодавством України в об'єктивному і суб'єктивному значенні (стор. 85 дисертації). В об'єктивному розумінні спадкування права на земельну ділянку – це сукупність норм, що регулюють відносини переходу відповідних прав і обов'язків померлого до інших осіб. У суб'єктивному розумінні спадкування права на земельну ділянку – це право особи бути покликаного до спадкоємства, а також її правомочності після прийняття спадщини.

Автор також аргументувала, що положення статті 1225 ЦК України не є досконалыми, тому що зміст статті значно вужчий від її назви. Якщо у назві йдеться про спадкування права на земельну ділянку, то у тексті згадується лише спадкування права власності, взагалі не вказана процедура спадкування інших прав на землю. Слушно зазначено, що крім права власності на земельну ділянку, спадкуватися можуть і інші речові права (емфітевзис, суперфіцій, сервітут) (стор. 78–79, 87, 148–149 дисертації). Автором запропоновано доповнити статтю 1225 ЦК України частиною четвертою такого змісту: «Право користування земельною ділянкою (емфітевзис, суперфіцій, сервітут) переходить до спадкоємців на загальних підставах, із збереженням її цільового призначення».

На схвальні відгуки заслуговує висновок щодо неможливості перебування землі сільськогосподарського призначення у власності іноземних громадян, навіть якщо спадкування права на земельну ділянку за законодавством України відбулося, коли особа ще була громадянином України (стор. 132 дисертації). Особливостей (уточнень) щодо розпорядження земельними ділянками сільськогосподарського призначення особами, які отримали у власність ці ділянки за часів перебування у громадянстві України, а згодом змінили таке громадянство, статті ЦК України та ЗК України не містять. Тому слушною є пропозиція автора доповнити частину четверту статті 81 ЗК України пунктом першим такого змісту: «1) землі сільськогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземцями, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню. Якщо особа, перебуваючи громадянином України, у порядку спадкування отримає земельну частку (пай) або земельну ділянку, визначену на місцевості сільськогосподарського призначення, а потім набула громадянство іншої держави, то вона повинна протягом року залишити цю земельну ділянку (пай) відчужуванням особі, яка володіє земельною праводієздатністю (громадянину України). Якщо особа не зробить відчуження, то земельна частка (пай) або земельна ділянка, визначена на місцевості сільськогосподарського призначення, переходить у власність сільської ради, на території якої вона знаходиться».

Обґрунтованим є висновок про те, що спадкоємець, який бажає реалізувати право на спадкування, що виникло у нього у зв'язку з відкриттям спадщини, має право прийняти спадщину у порядку та строки, встановлені законом. Право на земельну ділянку виникає у спадкоємця з моменту державної реєстрації цієї земельної ділянки (частина 2 статті 1299 ЦК України). Отже, право власності або право користування у набувача виникає, а сам правочин вважається вчиненим лише після здійснення його державної реєстрації (частина 1 статті 210, частина 4 статті 334 ЦК України) (стор. 137 дисертації).

Крім того, О. С. Уразовська звертає увагу на те, що перехід у спадок земель фермерського господарства двом або більше спадкоємцям можливий лише в разі успадкування всього цілісного майнового комплексу (стор. 123–124 дисертації). Автором встановлено, що земельна ділянка поділу не підлягає, якщо в результаті її поділу утвориться хоча б одна земельна ділянка менше мінімального розміру, встановленого для даного регіону. Питання про спадкування майна члена фермерського господарства є одним з найменш розроблених в українському законодавстві.

Доцільним є висновок про те, що земля є об'єктом спадкування і застосування до неї загальних норм спадкування не є вірним, так як спадкування права на земельну ділянку є специфічним і на практиці через це виникає безліч проблем, у зв'язку з цим автором обґрунтовано необхідність доповнення ЦК України та ЗК України спеціальними нормами для регулювання спадкування права на земельну ділянку, також автором представлено проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України та Земельного кодексу України» (стор. 194 дисертації).

4. Практичне значення одержаних результатів

Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем спадкування права на земельну ділянку за законодавством України;

правотворчій діяльності – для вдосконалення національного законодавства в частині регулювання спадкування права на земельну ділянку;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики щодо спадкування права на земельну ділянку за законодавством України, підготовки науково-практичних коментарів до ЦК України та ЗК України;

навчальному процесі – під час викладання нормативних дисциплін «Цивільне право», «Земельне право», «Спадкове право», спеціального курсу «Нотаріальне право», підготовки робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

5. Дискусійні положення дисертаційного дослідження

Разом із тим поряд із зазначеними позитивними моментами, які характеризують роботу, можна зробити зауваження щодо змісту дисертації, які мають бути обговорені під час публічного захисту і враховані автором у її подальших наукових дослідженнях, підготовці монографічного дослідження. У цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Уразовської О.С., необхідно зазначити, що їй притаманні певні дискусійні моменти, окремі питання вимагають додаткової аргументації, а саме:

1. В підрозділі 2.1 автор велику увагу приділяє аналізу поняття «земельна реформа» (стор. 71 дисертації), тому що, на її переконання, саме завдяки земельній реформі в незалежній Україні відродилося як явище спадкування землі. Проте законодавство України не містить визначення поняття «земельна реформа» як юридичної категорії. У науковій та навчальній юридичній літературі земельна реформа розглядається як складова економічних, екологічних, соціальних, науково-технічних, організаційних, державно-правових перетворень у суспільстві, державному устрої, політиці, ідеології. Такий підхід до визначення юридичної природи земельної реформи є надзвичайно широким. Здійснення земельної реформи змінює суть і характер земельних правовідносин, має ключове значення для права власності землі, а отже, як наслідок, і для спадкування права на земельну ділянку. Тому, на наш погляд, дисертант повинна була

сформулювати авторське визначення земельної реформи саме як юридичної категорії.

2. У підрозділі 2.1. «Правове регулювання спадкування права на земельну ділянку в Україні» автором проводиться комплексний аналіз сучасного законодавства України, що регулює спадкування права на земельну ділянку. Велика увага приділяється вивченню судової практики. Для відображення повної картини судової практики у справах щодо спадкування земельної ділянки автором проведено аналіз судової практики з цього питання за останні роки, з 2016 до 2018 року (стор. 74 дисертації). На наш погляд, зважаючи на великий обсяг опрацьованого матеріалу, аналіз судової практики з цього питання доцільно було б виділити в окремий підрозділ, самостійно здійснивши аналіз практики, яку формує, а особливо змінює, новий Верховний Суд.

3. Підтримуючи в цілому науковий висновок про те, що «якщо житловий будинок, який належав на праві власності померлому громадянину, розташований на неприватизованій земельній ділянці, або не зареєстровано та не видано за життя громадянина державного акта на право власності на земельну ділянку, така земельна ділянка не може бути успадкована. Водночас відповідно до статті 120 ЗК України та статті 1225 ЦК України до спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені. Зроблено висновок, що право спадкоємців може бути оформлено шляхом звернення спадкоємців до місцевої ради, яка відповідно до їх заяви має прийняти рішення або про безоплатну передачу у приватну власність цієї земельної ділянки без зміни цільового призначення, або ж про передачу в оренду чи право користування» (стор. 109–110 дисертації), беручи до уваги важливість цього питання вважаємо, що необхідно було більш детально проаналізувати процедуру оформлення

такої земельної ділянки. Це питання має переважно практичний характер та значення.

4. Потребує уточнення висновки автора про те, що у випадку відсутності у спадкоємця оригіналу Державного акта на право власності на земельну ділянку, виданого на ім'я спадкодавця, необхідно отримати його дублікат, для чого потрібно письмово звернутись до органу, який його видав (за чинним законодавством необхідно звертатись до Державної реєстраційної служби) (стор. 142–143 дисертації). Проте здобувач зазначає лише про Державний акт на право власності на земельну ділянку, і не навівши про право користування земельною ділянкою, що виникло в особи на підставі державного акта на право користування земельною ділянкою. Таке поняття, як право користування на підставі акта на право постійного користування відходить у небуття, тому тим, у кого користування на землю досі підтверджено подібним документом, необхідно його відповідним чином переоформити. У пункті 6 Перехідних положень ЗК України визначено, що громадяни та юридичні особи, які мають у постійному користуванні земельні ділянки, але за цим Кодексом не можуть мати їх на такому праві, повинні до 1 січня 2008 року переоформити у встановленому порядку право власності або право оренди на них. Практика Верховного Суду України (від 5 жовтня 2016 р. у справі № 6-2329цс16) підтверджує, що успадковується право емфітевзису, право суперфіцію, право сервітуту, проте право користування померлої особи на земельну ділянку зі смертю припиняється та не включається до складу спадщини. Тому, на наш погляд, цьому питанню слід було б приділити більше уваги.

5. В підрозділі 2.3 «Спадкування права на земельну ділянку як спосіб набуття права власності на земельну ділянку за законодавством України» автор аналізує поняття «способи набуття права власності на земельну ділянку» та «підстави набуття права власності на земельну ділянку» та дає

їм визначення (стор. 93–94 дисертації). Так, способи набуття права власності на земельну ділянку – це сукупність подій і обставин, які чітко передбачені в законі та з настанням яких може виникнути право власності на земельну ділянку. Підстави набуття права власності на земельну ділянку – юридично визначені факти, на основі яких може виникнути право власності на земельну ділянку за способами, передбаченими законом. Проте ці поняття не відображені у висновках дисертаційного дослідження.

Проте, висловлені зауваження не стосуються концептуальних положень дисертаційного дослідження, зауваження характеризують складність досліджених проблем, мають дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку наукового дослідження.

6. Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Основні результати дисертаційного дослідження, висновки та пропозиції знайшли відображення у 13 наукових публікаціях, з яких 4 статті опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статтю опубліковано у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також у 8 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу.

Публікації відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

7. Оцінка відповідності змісту автореферату і основних положень дисертації

На основі аналізу дисертаційного дослідження і автореферату можна зробити висновок про відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Наукові результати, висновки та пропозиції,

наведені в авторефераті повністю розкриті та обґрунтовані в дисертації. Змістові автореферату притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, в цілому позбавленого односторонніх чи категоричних висновків.

Дисертаційна робота О. С. Уразовської написана літературною наукомісткою мовою, сприймається легко і викликає зацікавленість.

8. Загальний висновок щодо дисертаційної роботи

Зазначені недоліки і зауваження значною мірою впливають з власної позиції опонента, але не применшують загально високого наукового рівня роботи, її практичної і теоретичної значимості. Наведені пропозиції викликають необхідність уточнення окремих наукових положень дисертаційного дослідження і не впливають на загальну високу оцінку наукової праці О. С. Уразовської.

Дисертація О.С. Уразовської є завершеним науковим дослідженням, у якому сформульовані науково обґрунтовані висновки та пропозиції, що в сукупності розв'язують поставлені перед дисертантом завдання. Кількість і значення положень наукової новизни дозволяють стверджувати, що дисертація О. С. Уразовської відповідає вимогам, які ставляться до наукових досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Викладені у дисертації теоретичні положення і сформульовані висновки не дублюють наявні в юридичній літературі публікації та отримані автором самостійно. Опубліковані автором наукові праці й автореферат належним чином відображають зміст дисертації.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, а її зміст відповідає паспорту спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

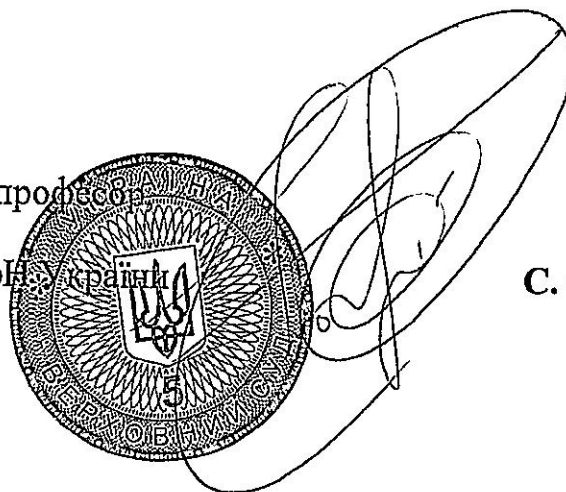
Викладене дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота за темою «Спадкування права на земельну ділянку за законодавством України» відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, її зміст відповідає паспорту спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, а її автор Уразовська Ольга Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

суддя Верховного Суду,

доктор юридичних наук, професор

член-кореспондент НАПрН України

С. О. Погрібний

